

Coperta - Camil Mihăescu

Ilustrația copertei 1: Cucerirea cetății Timișoara de Kara Ahmed pașa, Süleymannname, G. Fehér, *Türkische Miniaturen aus den Chroniken der ungarischen Feldzüge*

Ilustrația copertei 4: Cucerirea cetății Timișoara de Kara Ahmed pașa, Süleymannname, G. Fehér, *Türkische Miniaturen aus den Chroniken der ungarischen Feldzüge*

Seria PATRIMONIU este îngrijită de Viorel Marineasa

ISBN 978-606-93821-0-3

© Cristina Feneșan, Editura Ariergarda

**Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
FENEȘAN, CRISTINA**

Vilayetul Timișoara (1552-1716) / Cristina Feneșan. - Timișoara :
Ariergarda, 2014
ISBN 978-606-93821-0-3

94(498 Timișoara)"1552/1716"

Cristina Feneșan

(1552-1716)

VILAYETUL TIMIȘOARA

(1552-1716)

STRUCTURA ADMINISTRATIV-INSTITIONALĂ ÎN VILAYETUL TIMIȘOARA / 119

Organizarea administrativ-militară a Banatului / 119
Organizarea administrativă și carierele / 119

Organizarea administrativ-militară: sandjak, nahiyé / 123
Organizarea administrativ-judiciară și fiscală / 142

Organizarea administrativ-judiciară: judecătorie / 142
Organizarea fiscală / 142

**Editura Ariergarda
Timișoara, 2014**

Cuvânt înainte / 7

Transliterația termenilor turco-otomani / 13

I. METODE DE OCUPAȚIE OTOMANĂ / 15

1. Etapele cuceririi Banatului de otomani / 19

Măsuri strategice de consolidare a ocupației militare / 22

2. Metode de integrare a Banatului în structurile

Imperiului Otoman / 29

a. Recensământul fiscal (*tahrir-i vilayet*) / 29

b. Promulgarea cărților de lege (*kanunname*) / 37

c. Redistribuirea proprietăților de pământ sub forma tipurilor de proprietate otomană / 44

d. Integrarea în clasa askeri: încorporarea categoriilor militare creștine, asimilarea individuală prin convertirea la Islam / 68

e. Consolidarea ocupației otomane prin implantarea grupurilor islamicizate de origine turcică și islamică în centrele vilayetului Timișoara / 89

II. INTEGRAREA ADMINISTRATIV-INSTIȚIIONALĂ ÎN IMPERIUL OTOMAN / 119

1. Organizarea administrativ-militară a Banatului / 119

a. Vilayetul și cârmuitorii lui / 119

b. Subunități administrativ-militare: sandjak, nahiye / 128

c. Reorganizări administrativ-judiciare și fiscale / 142

d. Centrul administrativ al vilayetului Timișoara / 144

2. Districte și instituții românești / 146

a. Instituții românești în vilayetul Timișoara / 147

b. Districte românești în vilayetul Timișoara / 157

III. AŞEZĂRI OMENEŞTI ŞI RESURSE NATURALE ALE VILAYETULUI TIMIŞOARA (CÂTEVA ASPECTE) / 203

- 1. Interdependența între așezările omenești și constantele mediului geografic din Banat / 203**
- 2. Distribuția așezărilor omenești / 225**
- 3. Evoluția așezărilor omenești / 232**
- 4. Bogățiile solului din vilayetul Timișoara / 245**
- 5. Pescuitul în vilayetul Timișoara / 255**
- 6. Bogățiile subsolului: minerit și extragerea metalelor din zăcăminte și nisip aluvionar / 280**

IV. ISLAM – CREDINȚĂ ŞI CULTURĂ ÎN VILAYETUL TIMIŞOARA / 301

- 1. Islam: credință islamică ortodoxă, mistică, credință populară / 304**
- 2. Lăcașuri de cult musulman: mesdjid, djamii / 317**
- 3. Școli otomane în vilayetul Timișoara / 326**
- 4. Istoriografia otomană din vilayetul Timișoara / 341**
- 5. Geografia otomană în vilayetul Timișoara / 349**
- 6. Literatura otomană a vilayetului Timișoara / 368**

Glosar / 415

Ilustrații / 429

Hărți / 449

CUVÂNT ÎNAINTE

Monografia *Vilayetul Timișoara (1552-1716)* a fost realizată în cadrul Institutului de Studii Sud-Est Europene din București ca parte integrantă a tratatului de *Istorie a Banatului*, proiect prioritar al Academiei Române. Ea este rodul unei cercetări îndelungate, nu lipsită de greutăți, care a impus abordări pluri și interdisciplinare de administrație, drept, religie, geografie, demo-geografie istorică și literatură. Având menirea să acopere o lacună a istoriografiei române prin abordarea unor domenii și discipline conexe, această cercetare s-a întemeiat pe analiza și prelucrarea sistematică a unui vast material documentar inedit și edit în arhivele și bibliotecile din țară și de peste hotare. Strădania noastră s-a îndreptat spre reconstituirea fenomenelor istorice: cucerire, organizare administrativ-militară, administrativ-fiscală și judecătorescă integrate peisajului antropogeografic din Banat, precum și spre rolul jucat de Islam din punctul de vedere al implantării sale în Banat și al culturii otomane din vilayetul Timișoara.

De aceea atenția ni s-a îndreptat în primul rând spre aspectele și momentele esențiale pentru instaurarea stăpânirii otomane și transformarea Banatului într-o provincie militară de graniță cu toate obligațiile și servituitoarele sale. Astfel, cucerirea efectivă a Banatului, însoțită de instaurarea nemijlocită a controlului otoman, a coincis deopotrivă cu alcătuirea unui sistem eficient de apărare și cu aplicarea metodelor clasice de integrare în Imperiul Otoman. Alcătuind un adevărat model de cucerire otomană, metodele clasice au constat din recensământul fiscal (*tahrir-i vilayet*) al Banatului, islamizarea obligațiilor economico-fiscale și a practicilor fiscale în cadrul promulgării cărților de lege (*kanunname*), redistribuirea proprietăților de pământ și a izvoarelor de venit preexistente sub forma diferitelor tipuri de proprietate otomană, integrarea în clasa *askeri* (militară) prin încorporarea categoriilor creștine și prin asimilarea imediată sau treptată pe calea convertirii la Islam și, în cele din urmă, consolidarea ocupației otomane prin implantarea grupurilor islamizate de origine turică și balcanică în centrele urbane și zonele rurale.

TRANSIZIȚIA ÎNTRUIMPIRUL OTOMAN

I. METODE DE OCUPAȚIE OTOMANĂ

În cursul expansiunii lor în Asia și mai ales în Peninsula Balcanică, sultanii otomani au speculat și au creat împrejurările prielnice ocupării și stăpânirii efective a teritoriilor supuse cu forța armelor. În acest scop, ei au urmărit aplicarea treptată a unor principii și metode, care s-au transformat, în timp, într-un model de cucerire otomană. Folosit cu regularitate în Peninsula Balcanică și în Europa Centrală, acest model, desăvârșit de sultanul Bayezid I (1389-1402) prin impunerea metodei de înregistrare în condiții (*deftere*) a proprietăților și a izvoarelor de venit din teritoriile ocupate, reprezintă suma unor măsuri cu caracter politic, militar și economic. Potrivit cu acest model, statul otoman a aplicat, de cele mai multe ori și în mod sistematic, metoda cuceririi treptate, desfășurată în două etape succesive.

Prima etapă s-a caracterizat prin impunerea suzeranității restrictive asupra statelor sau teritoriilor vecine atât în urma intervenției sultanului în luptele interne pentru putere, cât și în urma expediției pentru *Islam (gaza)*, declanșate de pretențiile teritoriale otomane.

Cea de a doua etapă de cucerire efectivă și de instaurare nemijlocită a controlului otoman a coincis cu operațiunile militare de anvergură și cu ocuparea efectivă a unor teritorii întinse. Ca durată, această etapă a fost mult mai scurtă decât cea precedentă, dacă se ține seama de ritmul aplicării măsurilor și metodelor clasice de înglobare a teritoriilor ocupate în structurile statului otoman.

După cucerirea definitivă a unor regiuni sau țări, s-au luat mai întâi măsuri cu caracter militar, pentru a se alcătuи un sistem eficient de apărare otomană. Printre măsurile amintite s-au numărat inspectarea cetăților și a fortificațiilor ocupate și evaluarea lor, în funcție de interesele strategice ale momentului, în vederea dărămării sau refacerii și înzestrării lor cu trupe și armament. Distrugerea unor fortificații a fost impusă deopotrivă de temeiul de a nu bloca fără rost trupe în acestea, ca și de cel de a zădărnici transformarea lor în centre de rezistență antotomană. În cetățile de interes stra-

gic au fost așezați, de regulă, călăreți (*spahii*), o parte a lor numită *hisar-eri* sau *kale-eri*, care au primit proprietăți (*timar*) aflate în satele învecinate, condiționate de îndeplinirea slujbelor militare.

De cele mai multe ori, măsurile cu caracter militar au fost însotite sau continuat de următoarele metode clasice de integrare otomană:

1. Recensământul fiscal numit *tahrir-i vilayet* (recensământul provinciei), temelia administrației otomane, care a constat în inspectarea bunurilor, a izvoarelor de venit și a populației din regiunea respectivă, urmată de înregistrarea lor în condicile imperiale (*defter-i hakani*). Recensământul pământului proprietate de stat (*mîrî*) s-a încheiat prin redactarea a două categorii de condici. Condicile amănunțite (*musassal defteri*) au cuprins cantumul taxelor plătite de supușii nemusulmani (*re'aya*), cu precizarea detaliată a provenienței lor. Cea de a doua categorie a fost reprezentată de condicile succinte (*idjmal defteri*), în care s-a înregistrat modul în care membrii clasei militare (*askeri*) au beneficiat de distribuirea veniturilor asigurate de încasarea dărilor. Din această clasă socială nu au făcut parte numai militarii și funcționarii publici otomani, ci și membrii familiilor lor.

Spre deosebire de aristocrație, beneficiara drepturilor istorice recunoscute în Europa Centrală și de Vest, clasa *askeri* s-a caracterizat printr-o deschidere și mobilitate socială deosebită. Apartenența la această clasă socială a fost impusă numai de voința sultanului autocrat, fapt care, la începutul expansiunii otomane, nu a exclus însă promovarea politicii de înțelegere cu grupările aristocrate din Balcani. În același timp, și introducerea sistemului *timar* în regiunile anexate de otomani nu a implicat în mod obligatoriu schimbarea fundamentală a situației social-economice preexistente. Dimpotrivă, această acțiune a dobândit un caracter conservator atunci când, în vederea unei asimilări treptate, a adaptat condițiile și realitățile sociale locale la esența instituțiilor otomane.

2. Codificarea practicilor fiscale locale și a obligațiilor economico-fiscale impuse supușilor nemusulmani (*re'aya*) în textul cărților de lege (*kanunname*), în conformitate cu rezultatele recensământului desfășurat în fiecare *sandjak*, unitatea administrativă fundamentală a statului otoman. Dată fiind menirea lor de a stabili mărimea și modul de încasare a impozitelor, *kanunnamelele* au reprezentat instrumentul juridic de adaptare a

practicilor preotomane la reglementările islamiche și otomane. Acesta a fost și temeiul în virtutea căruia s-a rânduit, încă din vremea domniei sultanului Bayezid al II-lea (1481-1512), ca fiecare registru amânunțit (*mufassal defteri*) de recensământ al unui *sandjak* să înceapă cu textul *kanunnameului*, care a fost conceput ca o cale juridică de aplanare a diferitelor neîntelegeri locale.

3. Redistribuirea proprietăților de pământ și a izvoarelor de venit preexistente sub forma unor diferite tipuri de proprietate otomană (*timar, ziamet, hâs, vakif*) în conformitate cu realitățile economico-fiscale înregistrate în condicile de recensământ. Încorporarea teritoriilor cucerite în hotarele Imperiului Otoman a avut ca urmare, potrivit concepției politice otomane, suprimarea tuturor formelor de proprietate, a drepturilor și privilegiilor și transformarea sultanului în stăpânul acestor pământuri și al locuitorilor lor. Prin formularea acestui principiu s-a consfințit autoritatea absolută a sultanului și a voinței sale, proclamate ca fiind izvorul tuturor drepturilor acordate și recunoscute în statul otoman. Dar, pe măsura creșterii numerice a clasei *askeri*, autoritățile s-au folosit de recensământul fiscal pentru a descoperi și crea izvoare de venit noi (*ifrazat* sau *şenletme*), îndatorire impusă *eminilor*, supraveghetorii acestei acțiuni. În timpul domniei sultanului Süleyman Kanuni (1520-1566), *eminii* au izbutit să înființeze destule *timare* noi datoră extinderii suprafețelor agricole cultivabile și întemeierii unor sate noi.

4. Integrarea în clasa *askeri* atât prin încorporare, uneori temporară, a categoriilor militare creștine, cât și prin asimilare individuală imediată sau treptată, pe calea convertirii la *Islam*. Trebuie amintit de la bun început că, de regulă, statul otoman nu a impus convertirea la *Islam* drept condiția necesară integrării lor în clasa *askeri*. În realitate, acest proces treptat și îndelungat de integrare socială s-a întemeiat pe toleranța manifestată de autoritățile otomane față de reprezentanții nobilimii și ai diferitelor categorii militare locale. Beneficiari ai „bunăvoiței” ocupanților otomani și ai respectării poziției lor sociale au fost numai acei conducători și oșteni localnici care au făcut dovada supunerii lor neștirbite și loialității lor față de sultan. Ei au fost luați în serviciul cuceritorilor otomani din considerente militare immediate. Este vorba nu numai de calitățile lor (vitejie, iscusință) și de experiența lor de teren, ci și de considerentele strategice otomane,

care au exclus fărâmițarea și immobilizarea unei părți însemnate a efectivelor militare în calitate de trupe de ocupație în numeroasele cetăți cucerite. În schimbul slujbelor militare prestate, foștii conducători ai statelor balcanice, împreună cu membrii nobilimii locale, și-au păstrat dreptul de a detine proprietăți de pământ de dimensiuni reduse, sub forma *timarului* sau a *baştinei*.

Totodată, încadrarea și menținerea ca forțe auxiliare în armata otomană a unor categorii militare creștine (*voinuci, yamacı, martolos, husari*) au depins de însemnatatea lor militară și de rolul jucat în cadrul expansiunii otomane. Voinucii, care s-au bucurat de un statut privilegiat, s-au transformat, odată cu pierderea însemnatății lor militare din veacul al XVI-lea, în *re'aya*, supuși de rând plătitorii de taxe și impozite. Acesta a fost și cazul altor categorii militare creștine privilegiate: *kara martolos și husari*. Impunerea statutului de *re'aya* categoriilor de oaste amintite s-a datorat unor cauze de natură fiscală, autoritățile otomane centrale și locale încercând să opreasă pe această cale scăderea impozitelor datorate vistieriei imperiale.

5. Consolidarea ocupației otomane prin implantarea grupurilor islamicize de origine turcică și balcanică în centrele urbane și zonele rurale. Până la izbucnirea conflictului religios și militar între Imperiul Otoman și Iran din veacul al XVI-lea, autoritățile otomane au folosit rezervorul demografic al Anatoliei, alimentat constant de imigrarea triburilor turcmene islamicizate din Asia Centrală și Iran, pentru a controla teritoriile cucerite în Peninsula Balcanică. Această acțiune de amploare a îmbinat, în mod complementar și succesiv, sistemul de deportare în masă (*sürgün*) a diferitelor populații balcanice și de colonizare în locul acestora a unor grupuri islamicizate de origine turcmenă, sedentare sau nomade. Amplificată și de emigrarea voluntară a unor populații anatoliene, acțiunea de colonizare planificată de statul otoman a împlinit o menire dublă. În primul rând, ea a schimbat în favoarea populației musulmane structura demografică a cetăților și a centrelor urbane fortificate. În al doilea rând, colonizarea a impus controlul otoman nemijlocit asupra căilor strategice și de comunicație din Peninsula Balcanică datorită așezării de-a lungul lor și în grupuri compacte a musulmanilor deportați sau emigrați din regiunea asiatică a statului otoman. Odată cu ocuparea Ungariei și cu înființarea *vilayetului* Buda s-a

înlocuit însă, în cursul acțiunii de colonizare, rezervorul demografic turcic-anatolian cu cel slavo-bosniac. Astfel, de la începutul veacului al XVI-lea, Bosnia a contribuit, treptat și în funcție de împrejurări, la colonizarea și Islamizarea teritoriilor ocupate de otomani mai întâi în Serbia. Pe lângă grupurile însemnate de bosnieci, în Ungaria au mai fost colonizați soldați de origine balcanică, sud-slavă, provenind din Herțegovina, Macedonia și Serbia¹.

1. Etapele cuceririi Banatului de către otomani

Și în Banat, expansiunea otomană s-a desfășurat după acest model, tot în cadrul a două etape diferite. Implicit relații de investitură și de dependență, suzeranitatea restrictivă a Porții a fost instituită la 4 septembrie 1541, separat, pe provincii istorice, asupra Transilvaniei și Banatului². Steagul de investitură, *sandjak*, acordat simultan principelui Transilvaniei, Ioan Sigismund Zápolya, și comitelui de Timiș, Petru Petrovici, simbolizează înlocuirea *de facto* și *de iure* a vechilor relații de dependență față de regatul feudal ungar, dispărut la Mohács, cu sistemul de alianțe politico-militare ale Imperiului Otoman. Împreună cu steagul de investitură, Petru Petrovici a primit, conform ceremonialului otoman, actul său de numire (*berat-i humayun*), respectiv de confirmare a demnității sale vechi de *comes Thesseniensis et parcum Regni inferiorum Hungariae*, echivalată în ierarhia și sistemul administrativ-militar otoman cu funcția de *sandjakbeg*. În concepția politică otomană, Petru Petrovici nu a primit doar în mod onorific numele și titlul de „*sandjak*” al cetății Timișoara împreună cu satele și câmpii care-i aparțin³. Dimpotrivă, posesiunile sale din Banat au

¹ Kl. Hegyi, *A török hódoltság várai és várkatonasága*, vol. I, Budapest, 2007, p. 241 și vol. II, Budapest, 2007, p. 487.

² Cr. Feneşan, *Începutul dominației otomane asupra Banatului la 1541*, în „Revista Arhivelor”, 1, 1987, p. 43-45; M. Berindei, G. Veinstein, *L'Empire Ottoman et les Pays Roumains 1544-1545. Études et documents*, Paris-Cambridge Mass., 1987, doc. nr. 25, p. 177; G. Dávid, P. Fodor, *Az ország ügye mindenek előtt váró. A szultani tanács Magyarországra vonatkozó rendeletei (1544-1545, 1552)*, Budapest, 2005, doc. nr. 39, p. 71.

³ Cr. Feneşan, *op. cit. doc. cit.*; M. Berindei, G. Veinstein, *op. cit. doc. cit.*

fost assimilate *sandjakului*, unitatea administrativ-militară otomană. Totodată, menționarea *sandjakului* ca formă de acordare a posesiunilor comitelui Petru Petrovici în ordinul adresat la 2 februarie 1545 guvernatorului Transilvaniei vădește planul sultanului Süleyman Kanuni de a trece la cea de a doua etapă de cucerire, aceea de instaurare nemijlocită a controlului otoman.

Este vorba de înlăturarea conducătorilor locali de obârșie nobilă și de înglobarea Banatului în structurile religioase și instituționale ale Imperiului Otoman. Astfel, dovada grăitoare a iminenței aplicării acestui plan o reprezintă lista *sandjakurilor* enumerate în registrul de numire în funcția de *sandjak* din anii 1550-1551. În lista amintită au figurat, aşadar, câteva ținuturi ale principatului autonom al Transilvaniei, necucerite încă la acea dată de otomani, dar care au fost assimilate unităților administrativ-militare otomane: Timișoara, Cenad, Bečeji, Becicherec, Ciala, Hodoș și Lipova⁴. Aceeași intenție de instaurare a controlului otoman nemijlocit a vădit-o atenția deosebită acordată litigiilor teritoriale ale comitatului Timiș de către sultanul Süleyman Kanuni în calitatea sa de suzeran și de „umbră a lui Allah pe pământ, la care toate făpturile își găsesc adăpost (*zilullah fi'l-âlem*)”. El a intervenit fără întârziere nu numai pentru a curma, în februarie 1545, ingerințele nobilimii transilvane în posesiunile bănățene ale lui Petru Petrovici, ci și pentru a cere în mod imperios restituirea cetății Bečeji, aflată în stăpânirea comitelui de Timiș⁵. Împreună cu cetatea Becicherec, fortificația amintită a făcut obiectul întemeiat al cererilor de retrocedare adresate în mod repetat de sultanul Süleyman Kanuni. Ocupate înainte de 1528 de İahyapaşaoglu Mehmed, *sandjakbeg* de Smederevo, aceste cetăți au fost cedate în 1528 regelui Ioan Zápolya la întoarcerea sa din Polonia, datorită intervențiilor lui Aloisio Gritti pe lângă demnitarii otomani. Nici temeul politic și legal invocat la fiecare cerere de restituire, și anume cucerirea cu forța armelor și transformarea lor în teritoriu otoman, nu a avut efectul așteptat de sultanul Süleyman.

⁴ F.M. Emecen, I. Şahin, *Osmanlı Taşra Teşkilâtının kaynaklarından 957-958 (1550-1551) tarihli Sancak Tevcih Defteri* (Registrul de numire în funcția de *sandjak* din anii 1550-1551, unul dintre izvoarele despre organizarea provincială otomană), în „Belgelerle” vol. XIX, nr. 23, Ankara, 1999, p. 55 și 63; Elviye-i tâbi vilayet-i Erdel: Liva-i Erdel, Liva-i Kule Dimışkar, Liva-i Kopas, Liva-i Çanad ve Beçey ve Beçkerek, Liva-i Çayla[ve] Hodos, Liva-i Lipova.

⁵ G. Dávid, P. Fodor, *op. cit.*, doc. nr. 101, p. 152-153, 157-158.

Numai schimbarea raportului de forțe în favoarea „Sfântului Imperiu Romano-German” în 1551, prin ieșirea Transilvaniei și a Banatului din sistemul de alianțe ale Imperiului Otoman, a readus în actualitate necesitatea redobândirii lor. Ocuparea acestora s-a numărat, în mod firesc, printre prioritățile expediției *beglerbegului* Rumeliei, Sokollu Mehmed pașa, pentru cucerirea Banatului în toamna anului 1551. Ocuparea Becicherecului, Bečejiului și a cetății Arač⁶ a fost și singura urmare a acestei expediții eșuate, având în vedere faptul că situația lor geografică la răsărit de Tisa le-a transformat în capete de pod necesare reluării, în 1552, a ofensivei în Banat și Ungaria, sub conducerea vizirului Kara Ahmed pașa. Întocmit sub îndrumarea nemijlocită a sultanului, planul militar a folosit din plin valoarea strategică a cetăților amintite, impunând în această privință refacerea, înzestrarea lor cu trupe, armament, muniții și provizii la scurt timp după ocuparea lor. În virtutea acestui plan, în cetățile Becicherec, Bečeji și Arač a fost cantonat un număr total de 1600 oșteni, distribuit însă în mod inegal, în funcție de rolul și însemnatatea fiecărei fortificații, așa cum rezultă din lista de plată a soldelor pentru primul trimestru al anului 959 H., corespunzând perioadei cuprinse între 29 decembrie 1551 și 16 martie 1552. La Becicherec s-a aflat garnizoana cea mai mare, cu un număr de 690 oșteni prezenți, alcătuită din trupe diferite: 132 *müstahfiz* (pedeștrași, apărători ai cetății) înregistrați, dar prezenți 110; 11 tunari (*topçik*) prezenți din 16 înscriski; 5 fierari și dulgheri; 201 călăreți cu soldă (*uluseciyân-i süvari*); 101 călăreți ai garnizoanei (*faris*); 91 de pedeștrași apărători ai cetății (*azab*) dintr-o listă de 134. Lor li s-au mai adăugat 99 de martolosi (*martolos*) prezenți, însărcinați cu paza cursurilor de apă, a râurilor și hotarelor. Împreună cu trupele amintite s-a mai aflat și un număr necunoscut de ieniceri de Poartă⁷, despre a căror soartă nu se știe nimic până în prezent.

Forța militară a cetății Bečeji nu a constat doar în numărul de 599 de oșteni înscriski în listele amintite de solde, ci și în structura garnizoanei, alcătuită din diferite categorii de trupe: 106 *müstahfiz*; 17 tunari; 195 *faris*; 165 *azapi* și 105 *martolosi*⁸. Atât structura sa, cât și ponderea deținută de

⁶ Kl. Hegyi, *op. cit.*, vol. III, Budapest, 2007, p. 1435, 1439, 1443. Arač se află lângă localitățile Novi Bečeji (Türkisch oder Neu-Bečeji) și Vranjova din Voivodina.

⁷ *Ibidem*, p. 1435-1436.

⁸ *Ibidem*, p. 1439-1440.

categoriile diferite de oaste pun în lumină caracterul complex al garnizoanei cetății Bečeji ca cetate de graniță, așezată pe malul râului Tisa. Cei 195 de călăreți au alcătuit corpul cel mai numeros și reprezentativ pentru o cetate de graniță, în timp ce efectivul de 265 de oșteni ai corpuriilor de *azap* și *martolos* era specific, prin forță și numărul său, numai cetăților amplasate de-a lungul apelor curgătoare⁹.

Cetatea Arač reprezintă un caz aparte în privința prezenței unei garnizoane otomane între zidurile sale. În lista de plată a soldelor pentru perioada 2 octombrie – 28 decembrie 1551 în cetatea Arač figurează un număr de 318 ostași înscriși, din care doar 271 au fost prezenti¹⁰ la treceerea lor în revistă. Cu toate acestea, ordinul sultanului Süleyman emis la 16 ianuarie 1552 i-a ignorat cu desăvârșire, de vreme ce s-a referit numai la aprovizionarea cu hrană și merinde a ienicerilor de Poartă din Bečeji și Becicherec¹¹. Aceeași constatare rezultă și din analiza ordinului dat la 17 aprilie 1552 pentru expedierea unor provizii noi în cetățile amintite, deși, în prealabil, fuseseră trimise 525 *kile* de făină la Bečeji și 700 *kile* de orz la Becicherec¹². Cu excepția listei de plată a soldelor din ultimul trimestru al anului 1551, tăcerea păstrată de izvoarele otomane îndreptăște ipoteza dislocării ostașilor garnizoanei Arač în alte puncte strategice, după cucerirea Banatului de câmpie.

Măsuri strategice de consolidare a ocupației militare: fortificații, garnizoane

Din punct de vedere cronologic, cea de a doua etapă de cucerire otomană a coincis cu expediția vizirului Kara Ahmed paşa din vara anului 1552. În pregătirea și în cursul acestei expediții, cetățile amintite au îndeplinit mai întâi rolul de avanpost strategic și militar și mai apoi cel de centru de dislocare și transfer al ostașilor din garnizoanele lor în punctele strategice principale ale Banatului ocupat: Timișoara și Lipova.

După devastarea și ocuparea Banatului de câmpie, prima măsură aplicată de Kara Ahmed paşa, comandanțul armatei otomane, a constat în

⁹ *Ibidem*, p. 1439.

¹⁰ *Ibidem*, p. 1443.

¹¹ G. Dávid, P. Fodor, *op. cit.*, doc. nr. 12, p. 219.

¹² *Ibidem*, doc. nr. 174, p. 412-414.

evaluarea și selectarea cetăților în vederea refacerii, înzestrării cu trupe, armament și muniții pentru a fi incluse în sistemul otoman de apărare. În virtutea însemnatății sale strategice¹³ și a funcției de centru administrativ-militar al noului *vilayet*, Timișoara a fost prima cetate reparată și întărită, în care, potrivit listelor de plată a soldelor de la sfârșitul anului 1552, a fost incarcată un număr de 496 oșteni: 200 provenind de la Becicherec, iar de la Bečeji 195 călăreți și 101 *martolos*¹⁴. Informațiile cuprinse în acest izvor atestă existența unei garnizoane mult mai mici în comparație cu cea anunțată la Poartă de Ahmed paşa, alcătuită din 750 de oșteni dislocați din cetățile Becicherec și Bečeji, precum și din alți 1600 de soldați¹⁵. În același timp cu întărirea și înzestrarea cu trupe a cetății Timișoara s-au desfășurat, sub supravegherea fostului *sandjakbeg* de Bečeji și Becicherec, Kasim paşa, lucrările de reconstruire a zidurilor cetății Lipova, distruse în parte la retragerea lui Bernardo de Aldana, care abandonase acolo în număr mare armamentul și tunuri. Mai târziu, la 9 august 1552, în scrisoarea trimisă domnului Țării Românești, Mircea Ciobanul, sultanul Süleyman Kanuni a explicitat fortificarea cetății Lipova, împreună cu alte două cetăți aflate pe valea Mureșului, prin însemnatatea lor strategică pentru Imperiul Otoman: „Deoarece trei dintre ele sunt folosite pentru păstrarea țării, au fost luate în stăpânire și puse sub pază”¹⁶. Refacerea și transformarea cetății Lipova în cheia otomană a văii Mureșului a atras, în mod firesc și necesar, instalarea unei garnizoane alcătuite din 101 călăreți, 91 *azapi* și 99 *martolos*, care au fost transferați cu toții de la Becicherec¹⁷. Cei 291 apărători ai cetății Lipova au fost oșteni cu soldă, fapt care nu exclude însă

¹³ M. Djelalzade, *Tabakat al memalik ve daradjat al-mesalik* (Pături sociale și slujbele în Imperiul Otoman) ed. trad. M. Guboglu, M. Mehmet, *Cronici turcești privind Țările Române*, vol. I, București, 1966, p. 286.

¹⁴ Kl. Hegyi, *op. cit.*, p. 1351.

¹⁵ Ordinul dat la 6 august 1552 lui Ahmed paşa în manuscrisul *Koğuşlar 888* (citat în continuare *K.888*), filele 347 a-b de la *Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi* din Istanbul în microfilm la Arhivele Naționale Istorice Centrale București, *Colecția Microfilme Turcia*, rola 48, cadrul 348: „Pentru paza cetății Timișoara, care a fost cucerită, a trebuit ca, după transferarea a 750 de oșteni de la cetățile Bečeji și Becicherec să fie recrutați alți 1600 de luptători” vezi și G. Dávid, P. Fodor, *op.cit.*, doc. nr. 292, p. 554-556.

¹⁶ *K. 888*, fila 446 b.

¹⁷ Kl. Hegyi, *op. cit.*, p. 1447.